

Etnikai közoktatási feladatok

a magyar közoktatás rendszerében

A fejlett nyugati országok tapasztalatai bizonyítják, hogy a modern és demokratikusan működő politikai intézményrendszeren belül vannak olyan alrendszerek, amelyekben a kötelező állami felelősségvállalás miatt nem nélkülözhető az ezzel arányos központi irányítás és ellenőrzés. Ilyen kiemelkedő alrendszer az oktatás területe, ahol az intézmények és pedagógusok szakmai autonómiájának biztosítása mellett szükség van valamilyen módon megszerveződő központi rálátásra és a legfontosabb folyamatok ellenőrzésére.

Az oktatásügy és ezen belül a kisebbségi oktatás stratégiai döntéseit, az erópai integrációhoz való kapcsolódási pontokat, a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokra való reagálást csak központilag lehet meghatározni és a megvalósításukról gondoskodni. Ugyanez vonatkozik a mindenkori oktatási törvényre és a minisztérium rendelkezéseire is, amelyeket pártállástól és helyi érdekektől függetlenül be kell tartani. Az állam felelősséggel tartozik minden valamely kisebbséghez tartozó állampolgárának is, azzal, hogy a felnövekvő generációknak megfelelő oktatást és nevelést biztosít. Ennek garantálása az állami fő feladatok egyike, amit nem lehet elaprózott, egymástól függetlenül működő szervezetekre bízni. A megfelelő színvonalat a folyamatok állandó ellenőrzése (információszerzés az oktatás színvonaláról, a követelményrendszer érvényesítéséről, a tankönyvellátásról, a törvényességi folyamatról, a képesítési előírások betartásáról stb.) biztosíthatja csak. Mindezek előfeltételei az állam területén élő kisebbségek eredményes oktatásának, legfőképpen ha egy olyan népcsoportról van szó mint a cigányság, amelynek most kell megteremteni saját oktatási rendszerét és értelmiségét.

A cigány gyermek oktatásával kapcsolatosan felmerülő kérdések jelentős mértékben eltérnek a többi kisebbségek esetében felmerülőktől. A cigány etnikum társadalmi, gazdasági, szociális helyzete lényegesen kedvezőtlenebb, mint más nemzetiségek és a többségi társadalom életkörülményei. A cigányság társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyén, iskolázottsági szintjén, szociális hátrányain az elmúlt évtizedekben sem sikerült változtatni. Az elmúlt pár évben bekövetkezett gazdasági változások hatására a romák tömegesen váltak munkanélküliekké, aminek oka főleg az aluliskolázottságban kereshető. A jelenlegi általános elszegényedés, a kialakuló túlélési reflexek a cigányságot érintő valamennyi kérdésre negatívan hatnak.

A cigány etnikum közoktatásával kapcsolatos kérdés összetettsége elengedhetetlené teszi, hogy az alapvető problémák előtt szóljunk az óvodai és az iskolai nevelést erőteljesen befolyásoló egyéb összetevőkről. Ezek:

1. *A cigányság homogenitása:* Bizonyos vagyok abban, hogy aki alapvető fokon ismeri a cigányság történeti fejlődését, magyarországi csoportjait, a legcsekélyebb mértékben sem próbálja a cigányságot egységes egészként vizsgálni, mert így abba a hibába esne, hogy nem tudna a különböző csoportok számára egységesen elfogadható problémamegoldást találni. Mindez az oktatás területén is érvényes, amiből az következik, hogy a kulturális és műveltségi szint emelése érdekében ezen a területen is több irányban kell gondolkodni. Egészen más az igénye és felfogása a létminimum legalján élő cigány embernek, mint a tisztas polgári életet élőnek. Ezt végzetes hiba volna figyelmen kívül hagyni mind az oktatási programok beindításánál, mind a nyelvhasználati kérdések felvetésénél. Fontos lenne különválasztani az iskolában ma még egybemosódó szociális kérdéskört és az etnikai oktatás kérdéskörét.

2. *A cigányság életkörülményei:* Ez az tényező, melynek óriási visszahúzó ereje van az egyes családok esetében a gyerekek oktatásával és nevelésével kapcsolatosan. Sok esetben a rossz életkörülmények, a munkanélküliség, a napi megélhetési gondok nem teszik lehetővé a gyerekek rendszeres óvodai nevelését és iskolai taníttatását, és kialakítanak egy nem oktatáscentrikus, hanem egy létfenntartó-centrikus mentalitást, ami alapul szolgál a rossz életkörülmények – alacsony iskolai végzettség véget nem érő ördögi

körének. Ennek megoldása nagymértékű állami támogatottságot igényelne, amelyet az ország jelenlegi anyagi helyzete nem tesz lehetővé. Ezért nyomatékosan figyelembe kellene venni legalább a rendelkezésre álló lehetőségek, juttatások hatékony módját és célirányosságának helyét. Az oktatás segítségével lehetne a gyerekek irányában átcsoportosított szociális segélyrendszer is, amely jelenleg szülőcentrikus, így sokszor nem a megfelelő célt szolgálja. Ezek csak a legalapvetőbb problémák, melyek mellett még számos további változtatásra volna szükség, amelyeket – rendszeres kapcsolattartás mellett – a különböző minisztériumok szakértőinek kellene megvitatniuk.

3. *A cigányság identitása:* Ez a kérdés nagyon veszélyes terület, a nem a realitásoknak megfelelő kép hibás döntésekhez vezethet. Alapjaiban téves az a gondolat, hogy a cigányság egységes identitással rendelkezik és csoportjai között nem áll fenn semmiféle ellentét. Gyakran találkozunk cigány embereknél az identitás megtagadásával és még gyakrabban a kettős identitás kérdésével, rendszerint a cigány nyelvet nem beszélők körében. Itt felmerül a kérdés, hogy szükség van-e a cigányság minden rétegénél etnikai oktatásra, és nem a tantervi keretek közé kellene-e beépíteni a cigányság kulturális értékeit, hogy minden magyar állampolgár megismerje a legnagyobb hazai kisebbség kultúráját, történelmét?

Úgy érzem, a folyamatot egyik irányban sem szabad erőltetni; valószínűleg egy kulturális és társadalmi felemelkedés önkéntelenül is az egészséges integrálódás, illetve asszimiláció felé fog mutatni, mint ahogyan a cigányok egyes rétegeinél ez már meg is figyelhető.

Köztudomású, hogy a cigány gyerekek iskolai előmenetele nagyon rossz képet mutat, amíg az alsó tagozatokon számuk jelentős, addig a felső tagozatra szinte minimálisra csökken, nem is beszélve a közép- és felsőfokú képzésről. Ez alól csak azok az iskolák kivételek, ahol valamilyen formában (kiscsoportos foglalkozás, fejlesztés, felzárkóztatás stb.) eredményes plusz foglalkozást biztosítanak a hátrányos helyzetű tanulók számára. Ennek az anyagi többlettámogatottságát azonban nagyon kevés helyen vállalja fel az önkormányzat, mivel az erre felhasználható állami támogatás, az etnikai kiegészítő fejkvóta nem célirányos, hanem önkormányzattól függő. Sajnos az önkormányzatok nem veszik figyelembe, hogy ezt a fajta támogatást csak akkor kapják meg, ha az etnikumhoz tartozó tanulókat feltüntetik az önkormányzati statisztikai lapjukon. A szóban forgó támogatást rendszerint beépítik az iskolák összköltségvetésébe, valamint minden intézmény részesül ebből a forrásból. Így azt mondhatjuk, hogy az országban a cigány gyerekek kapcsán számos település hozzájut több százezer vagy több millió forinthez, de sajnos, nem azt a célt szolgálják vele, amit a törvény előír, legfeljebb közvetett úton. Pedig ez az összeg kiindulópontja lehetne a hátrányos helyzetű cigány gyerekek eredményesebb tanulmányi előmenetelének.

A cigány etnikum közoktatásának elősegítése kapcsán már a kezdeteknél akadályokba ütközünk, amikor a cigány tanulók létszámadatait vizsgáljuk, pedig ezek ismerete nélkül érdemi munkát nem lehet végezni. A jelenlegi magyar társadalomban nem érdem vállalni valakinek a cigány származását, ezért ennek megállapítása kényes kérdés. Igaz, hogy csak azt nevezhetjük cigány származásúnak, aki vállalja cigány voltát, de a probléma ott jelentkezik, amikor rossz helyzetben élő cigány emberek is megsértődnek az effajta kategorizálás kapcsán (jelenleg a magyar társadalomban a „cigány” szó inkább jelöl egyfajta melléknévi kategóriát, mint kisebbséget), a társadalomba egyre inkább beilleszkedett rétegekről már nem is beszélve. Tehát ha szigorúan véve alkalmazzuk a személyiségi jogokat, vagyis ha azt tekintjük cigánynak, aki annak vallja magát, akkor jelentős, segítségre szoruló tömegeket is ki kellene hagyni e probléma megoldásköréből, aminek következtében látszólagos megoldásokra kerülne sor csupán.

A cigány etnikai képzési sajátosságok kapcsán két dolgot állapíthatunk meg:

a) Az oktatási intézmények fontosnak tartják a cigány fiatalok megismertetését a gazdag cigány hagyományokkal és az alapvető történelmi ismeretekkel, de legjobbnak azt látnánk, ha az egész magyar társadalom magasabb fokú ismeretanyaggal rendelkezne a cigányságról. Az iskolákban erre és a felzárkóztató programok beindítására van meg az igény és a lehetőség a legnagyobb mértékben.

b) A cigány nyelvi képzés beindításának jelenlegi gyakorlati akadályai (nincs cigány nyelvű pedagógus) mellett az igény szint is nagyon alacsony, még a cigányul beszélők körében is. Így ennek ez, illetve ennek általános elterjedése legfeljebb csak a jövőben lesz lehetséges, akkor is csak úgy, ha megfelelő számú cigány nyelvű pedagógus és tanácsadók állnak majd rendelkezésünkre.

Cigány tanulói csoportok és iskolai kísérletek több helyen működnek az ország területén. Legelterjedtebbek a felzárkóztató tanulócsoporthok, de néhol a higiéniai problémák és szociális gondok megoldása is az iskolákra hárul, mivel az óvodai nevelésből a cigány gyerekek nagy számban kimaradnak, ami legfőképpen a szülők hibája. A jövőben az etnikai programok általános elterjedése akkor volna várható, ha a kiegészítő normatíva végre megfelelően finanszírozhatóvá tenné ezeket és nem az önkormányzatok kényekedvére történne ezek elosztása.

Az MKM által kidolgozott, sok ponton érdemi előrelépést mutató, új cigány oktatási koncepció csak ott hibázik, hogy az önkormányzatok jóindulatára bíz bizonyos rendelkezéseket, feladatokat (pl.: kiegészítő normatíva, iskola felszereltsége). A felállt kisebbségi önkormányzatok nagy része pedig azért nem tud majd kezdetben érdemi megoldást találni a helyi cigány oktatási kérdésekre – melyek mint tudjuk a cigányság kulturális és társadalmi felemelkedésének alapkörei –, mert ehhez a szakértelmük többnyire nem lesz megfelelő. Így a leggyorsabban megoldásra váró feladatok közé tartozna az oktatás területén például egy egységes célirányos feladattámogatási rendszer kiépítése, amelynek szakértői ellenőrzése elengedhetetlen.

Az öt-hat ezres etnikum esetében nem kis feszültséggel jár az aluliskolázottság, ugyanis ezek az emberek eleve a munkaerőpiac periferiájára sodródnak. Napjainkban tehát a cigány származású gyerekek iskoláztatásának gondja sokkal sürgősebb feladatot jelent, mint az elmúlt ötven évben bármikor.

Azt is tudjuk, hogy az eddigi elképzelések, kísérletek nagy része nem sikerült. Ezért a cigány oktatásügy finanszírozásának állami feladatnak kell lennie, jóllehet a cigányság más-más problémákkal küszködik az ország különböző területein, megyéiben, városokban, különösen pedig a kistelepüléseken. Ezeket a problémákat a magyar oktatásügy keretein belül kell megoldani, de érdemi előrelépést csak akkor érhetünk el, ha a velük összefüggő kérdésekben is határozott irányvonalak mentén próbáljuk meg elősegíteni a cigányság kulturális és társadalmi felemelkedését.

LAKATOS BÉLA

A cigány gyermekek oktatásának fejlesztése a nemzetközi összehasonlítás tükrében

A „cigánykérdés” lényegében a cigányok sajátos társadalmi helyzetének tükröződése a köztudatban. Igen gyakran szociális kérdésként kezelik a cigánykérdést és ennek megfelelően keresik a megoldását is. Ezen megoldások között kiemelkedően fontosnak látszik a cigány gyermekek oktatása.

Közismert, hogy a cigány gyermekek jelentős része nem fejezi be az általános iskolát sem. Pl. 1984/85. tanévben 13726 cigány gyermeket írtak be az első osztályba. Nyolc évvel később, a 8. osztályos tanulók közül azonban mindössze 5779 volt cigány, a lemorzsolódás mértéke 58%-os volt (az MKM statisztikai osztályának adatai). Az általános iskolai tanulmányaikat sikeresen befejező cigány tanulóknak csak kb. a 30%-a folytatja tanulmányait, főleg a szakmunkásképző intézetekben, de csak a fele jut el a harmadik osztályig. *Kemény István* adatai szerint a cigány lakosság mindössze 12,6%-a rendelkezik szakmunkás-bizonyítvánnyal ill. szakközépiskolai végzettséggel, mindössze 1,1%-a gimnáziumi érettségivel és 0,7%-a főiskolai ill. egyetemi végzettséggel. (1) *Katona József*, a Mohácsi Szabadság úti Általános Iskola igazgatója szerint „sok évre kell vissza menni ahhoz, hogy akárcsak gimnáziumba eljutó tanulót is meg tudjuk nevezni”, annak ellenére, hogy az iskola mintegy 400 diákja közül több mint 20%-os a cigány tanulók aránya (2). Egy Baranya megyei gyors- és gépíró iskolában a felvettek közül 11 volt cigány